

вихованні майбутніх власних дітей, розширити сферу самореалізації сьгоднішніх юнаків у виконанні майбутньої батьківської ролі, довести вагомість ролей як дружини, так і чоловіка у вихованні дитини та функціонуванні сім'ї [2].

Тренінгова програма пройшла апробацію у групах студентів вузів, сирітської молоді Тернопільщини, практичних психологів, соціальних працівників, керівників освітнього процесу обласного рівня, у групах обласних молодіжних громадських організацій.

Досвід Школи ґендерної рівності свідчить, що застосування саме інноваційних методів у тренінгових програмах (робота у фокус-групах, евристична бесіда, мозковий штурм, наратив, дискусія, сюжетно-рольова гра, інтерактив) дало можливість волонтерам показати зв'язок між ґендерними характеристиками і психологічним функціонуванням людини в сім'ї та суспільстві, сприяло формуванню у майбутніх педагогів ґендерної чутливості і толерантного мислення та виробленню нових, власних цінностей для успішного професійного та ґендерного самовизначення. Втілені у діяльність Школи ґендерної рівності ідеї є підтвердженням можливостей їх реалізації в умовах нашого суспільства, готовності внесення кардинальних змін у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів при активній участі студентства.

Становлення ґендерної ідентичності, професійної самосвідомості, морально-духовної зрілості майбутніх учителів,

формування їх ґендерної культури і ґендерних компетенцій, рефлексивне і проєктуєчне ставлення до самоосвіти – це основні орієнтири нової стратегії підготовки студентів педагогічного вузу в контексті впровадження ґендерної компоненти в національну освітню систему. Сучасний молодий учитель, невпинно долаючи усталені ґендерні стереотипи в освіті, відшукуючи нові ідеї задля створення школи самореалізації, школи життєтворчості, полікультурного виховання, сприятиме утвердженню проєктивної, особистісно зорієнтованої педагогіки, де дитина, незалежно від її статевої належності, є головним пріоритетом і цінністю, суб'єктом культури і життя.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Говорун Т.В., Кравець В.П., Кікінежді О.М., Кізь О.Б. ґендерні аспекти усвідомленого батьківства Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 144 с.
3. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Особливості ґендерної соціалізації депривованого юнацтва: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 176 с.
4. Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Формування ґендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. – Тернопіль: ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2009. – 180 с.
5. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / За ред. проф. А.Й.Капської. – К., 2001. – 140 с

Оксана Кікінежді

ґендер у освітній парадигмі вищої школи: досвід та перспективи

У статті аналізується досвід функціонування ґендерного центру НАПН України та Тернопільського національного педагогічного університету. Окреслені перспективи інтегрування ґендеру у вищу школу, шляхи формування ґендерної чутливості у майбутніх педагогів.

The article deals with the analysis of the experience of Gender center NAPN of Ukraine and Ternopil National Pedagogical University Functioning. The perspectives of gender integration to higher educational establishment, the ways of gender sensitivity formation of the future teachers are described.

Проблема створення в Україні суспільства ґендерної рівності сьогодні є актуальною, про що свідчить ціла низка

документів міжнародного і національного значення (Стаття 24 Конституції України, Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (5. 09. 2005), Державна Програма з утвердження ґендерної рівності в українському суспільстві до 2010 року, виконання Україною як країною-учасницею ООН зобов'язань Декларації Тисячоліття щодо досягнення рівності прав жінок та чоловіків та ін.). Проте існуюча нормативно-правова база України спрямована на створення реальної рівності між жінками і чоловіками не забезпечує належного рівня фактичної рівності. Чисельні дослідження свідчать про існування ґендерної дискримінації в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. У доповіді ООН з людського

розвитку 2009 року вказується, що Україна посідає 86-е місце серед країн-членів ООН у сфері ґендерної рівності, що є свідченням дисбалансу статей у законодавчій та виконавчій владі, освіті, економіці тощо. Як зазначила Кетрін Ештон, високий представник ЄС, «ратифікація Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) спонукала до перегляду конституційних та інших національно законодавчих норм, завдяки чому ці норми нині дотримуються принципу ґендерної рівності» [6, с. 2].

Ґендерна рівність є показником ґендерної культури нації та демократичності суспільства. Як слушно зауважує науковець Ірина Грабовська, «виклики історії, сприйняті європейськими спільнотами щодо формування принципово нових засад демократії, а саме функціонування її як ґендерної (в ідеалі паритетної) демократії, не можуть бути сьогодні поза увагою та ретельним вивченням української соціогуманітаристики» [4, с. 50]. Тому викликом часу є формування ґендерних компетенцій молоді як особливої системи ґендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей. Ґендерний підхід у освітній парадигмі вищої школи є тим методологічним інструментом аналізу та діяльності вузів, який ґрунтується на врахуванні „фактору статі“, що сприяє розширенню культуротворчого ментального простору всіх учасників педагогічної взаємодії. Інформаційні технології відкривають широкі можливості для громадської дискусії та плюралізму думок, перетворюють природу педагогічного дискурсу, бо інтеграція та передача знань розгортаються в якісно новому освітньому просторі. Реалізація ідентифікаційних процесів крізь особистісний вимір та нових стратегічних напрямків щодо забезпечення сталих ґендерних перетворень в українському суспільстві, впровадження ґендерних стандартів у вищу школу засвідчує важливість формування ґендерної культури у майбутніх педагогів як системи соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як різних біологічно, проте рівних та рівноцінних істот. Важливими складовими ґендерних перетворень є подолання стереотипів та просвітницька робота.

Вивченню специфіки формування ґендерної політики в українському соціумі, підвищенню ґендерної обізнаності у населення присвячені праці Т. Мельник, Л. Кобелянської, І. Грабовської, Т. Власової,

М. Скорик, Л. Малес, С. Оксамитної, О. Суислової та ін. Узагальнення досвіду використання ґендерного дискурсу у світовій та вітчизняній науково-педагогічній спадщині дає змогу розвивати методологічні підходи до трактування причин специфічної нерівності жінок і чоловіків у різних соціальних інститутах і програмах; виявляти наявні ресурси досягнення гармонії ґендерної соціалізації статей, усувати наслідки соціостатевої нерівності. Інтеграція ґендерного підходу в педагогічний простір вищої школи передбачає забезпечення рівного доступу обох статей до якісної освіти, усунення формальних та неформальних бар'єрів на шляху до ґендерної рівності. Відповідно до реформування змісту та гуманізації освітніх цілей в Україні реалізація *компетентнісної парадигми* у процесі оновлення світових та європейських систем освіти сприятиме орієнтуванню педагогів на впровадження у педагогічну практику егалітарного підходу до розвитку особистості. Важливими пріоритетами, поряд із врахуванням міжнародного досвіду, у розробці дієвих ґендерних програм у вищій школі, є „ідеологія самовизначення“ молоді (В. Кремень), збереження „ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і родинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах“ (В. Андрущенко). У історіографії України домінуючою ґендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю, взаємна довіра та «кордоцентричність» в міжстатевих стосунках (Г. Сковорода, П. Юркевич). Складовими українського ґендерного коду є поєднання архетипу Матері, культу жіночого начала як носія духовної культури з андроцентричністю та самодостатністю козацтва. Тому розвиток відродження ментальності, етнотрадицій та впровадження інновацій є важливим чинником ґендерного самовизначення молодих людей, їх егалітарного світогляду.

Дослідження ґендерних проблем та ознайомлення із досвідом зарубіжних країн дало можливість сформувати власне бачення подальшої інституалізації ґендерно-освітніх механізмів у вищу школу. Так, діяльність спільного з Національною АПН України науково-дослідного ґендерного Центру, створеного на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, спрямована на розробку та експериментальне обґрунтування ґендерної ідеології освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі як

стратегічного напрямку державної політики щодо досягнення гендерної рівності в суспільстві. Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам формування гендерної культури у молоді є оновлення традицій та впровадження інновацій в контексті спадщини видатних українських педагогів-гуманістів: В. Сухомлинського, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, М. Драгоманова, К. Ушинського та ін. Унікальність „гендерної матриці” української освіти полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку духовності, патріотизму, толерантності тощо. Перечитуючи твори Василя Сухомлинського, написані тоді, коли гендерна проблематика ще не була предметом наукових психологічних досліджень і навіть термін «гендер» ще не був у вжитку, можна дивуватися прозорливості його поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час. Його гуманістичні настановлення щодо статевого виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про мужність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівності, егалітарності, подолання педагогами статевого стереотипу тощо залишаються найактуальнішими у вітчизняному педагогічному дискурсі нового тисячоліття. Слова Великого Добротворця «Виховання справжнього чоловіка та справжньої жінки починається з формування громадянських якостей особистості» слугують дороговказом для розвитку національної та гендерної ідентичності як важливих чинників соціального буття особистості в онтогенезі, що знайшло своє втілення у дослідженнях українських вчених (І. Бех, Н. Бібік, А. Бойко, В. Бондар, М. Боришевський, М. Вашуленко, Т. Говорун, В. Кравець, С. Максименко, В. Москаленко, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.).

Центр функціонує як науково-дослідна лабораторія з розробки гендерних програм і проектів; культурно-просвітницький відділ університету; конкурсна галузева комісія з проведення Всеукраїнського конкурсу робіт студентів і молодих вчених з напрямку «Гендерні дослідження»; координаційно-інформаційний центр дочірніх гендерних студій; школа гендерної рівності (школа волонтерів). Дана структура Центру дозволила консолідувати інституційні складові, об'єднати зусилля провідних українських вчених, викладачів вищих навчальних закладів та вчителів загальноосвітніх закладів з метою апробації інноваційних гендерно-освітніх технологій у постійно змінюючому екокомунікаційному

просторі, активізувати креативність молоді у майбутньому життєздійсненні.

Здобутками Центру є: розробка засад гендерної ідеології на основі унікальності «педагогічної матриці» української гуманістичної спадщини (А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); визначення шляхів системного впровадження принципів гендерної педагогіки та психології в освітньо-гуманітарний простір: розробка та апробація гендерних курсів та дисциплін у вищій та середній школі; створення програми психолого-педагогічного супроводу гендерної соціалізації дитини на різних вікових етапах розвитку; проведення гендерної експертизи шкільних підручників та фахових ЗМІ; видання науково-методичної та навчальної літератури з гендерної проблематики; науково-дослідницька діяльність студентів, участь у конкурсах та проектах з гендерних проблем. Проводяться також крос-культурні дослідження з проблем гендерного виховання та освіти у зарубіжних країнах (написання та захист кандидатських та докторських дисертацій).

Реалізовано 4 науково-дослідницькі теми на держзамовлення МОН України (керівник – член-кор. АПН України, д.п.н., проф. В. Кравець); реалізовано 4 гранти: за сприяння Міжнародного Фонду „Відродження” (1999-2000); Каунтерпарт Інтернешнл за фінансової підтримки АМР США (2001-2002); Канадського Агентства Міжнародного розвитку, Посольства Канади в Україні, Канадсько-українського гендерного фонду (2002-2004); Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні (2009 - т.ч.); щороку проводяться науково-практичні конференції, Педагогічні читання, форуми, семінари, майстер-класи, круглі столи, акції, тренінги тощо; участь у міжнародних програмах і проектах, навчальних семінарах, конференціях та конгресах; зокрема у реалізації проектів за сприяння Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН): „Розробка гендерних стандартів освіти в Україні”; «Подолання гендерних стереотипів у навчально-вихованому процесі»; «Підготовка тренерів з підвищення гендерної обізнаності та гендерної чутливості вчителів»; створено гендерний бібліотечний фонд, відео та фільмотеку. Співробітники Центру отримали сертифікати тренера Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні. Ними проведено ряд тренінгів з учнівською, студентською та сирітською молоддю, методистами ДНЗ м. Тернополя, а саме: «Впровадження гендерного підходу у дошкільну освіту» (О. Кікінежді); «Гендер і

молодь: сучасні виклики» (О. Смук), «Гендерні стереотипи в ЗМІ» (С. Вихор), «Основи гендерної культури: різні, проте рівні» (Л. Ковальчук), «Основи сімейного щастя крізь призму гендерного підходу» (О. Кізь), підготовлено програми обласного радіомовлення «Від чого потрібно захищати захисника вітчизни» і «Сучасна жінка: яка вона» (О. Кікінежді, В. Сіткар). Шляхи реалізації системного підходу до розв'язання проблем статевої та гендерної соціалізації учнівської та студентської молоді обговорювались на засіданні Президії Національної АПН України 15 квітня 2010 року (О. Кікінежді, В. Кравець).

Університет вже п'ять років поспіль є базовою організацією для проведення Всеукраїнського конкурсу робіт студентів і молодих вчених з напрямку «Гендерні дослідження». 19 березня 2010 року була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Гендерні проблеми в умовах глобалізації: українські реалії та перспективи» у інноваційному форматі - у режимі інтерактивного обміну думками, з мультимедійною презентацією наукових доробок, майстер-класами тощо (представлено близько 50 робіт із 24 ВНЗ України). Працювали за п'ятьма взаємопов'язаними напрямками: паритетна демократія та розвиток громадянського суспільства в Україні: гендерні аспекти; феномен гендеру в історії та культурі; гендерні стереотипи в умовах трансформації українського суспільства, психологія та педагогіка у фокусі гендерних досліджень, гендерні засади шлюбно-сімейних стосунків.

Слід відзначити особливу актуальність та наукову новизну робіт переможців конкурсу: О. Божук «Гендерні чинники перинатальної психології», І. Вихор «Вплив батьківської сім'ї на гендерну соціалізацію старшокласників», О. Зленко «Соціальні та культурні практики материнства в Україні у 20-х роках ХХ ст.», Г. Павленко «Соціологічний аналіз гендерної ситуації в Сумській області та поінформованості населення щодо неї». Їхні виступи були яскравими науковими розвідками із глибоким розумінням даної проблеми та особливо її практичним впровадженням (ці студенти тривалий час займаються у проблемних групах, є активними учасниками багатьох конференцій, мають публікації у наукових журналах тощо). Цікавими і оригінальними були теми конкурсних робіт студентів із Харкова, Сум, Херсону, Донецька, Запоріжжя, Тернополя, Івано-Франківська, Горлівки, Житомира, Одеси, Мелітополя, Дніпропетровська, Переяслав-Хмельницька,

Криму та ін. Зокрема їх представлення викликало жваву дискусію на конференції. Наприклад, політично-правові аспекти побудови в Україні паритетної демократії знайшли своє відображення у теоретичних розвідках Р. Карпенка. В. Мордюк, М. Пишнограєва, Т. Кирчатої, Ю. Пінчук, Т. Халової, У. Закревської, Г. Заболотньої та ін. Гендерним дослідженням в лінгвістиці, зокрема жіночій та феміністичній прозі на матеріалі творчості О. Забужко, Є. Кононенко, С. Пиркало та Тані Мальярчук, особливостям жіночого письма в романі Ірен Роздобудько «Зів'ялі квіти викидають» були присвячені роботи Т. Шпрінгвальд та Б. Селюченко із Київського міського педагогічного університету ім. Б. Грінченка. Історичні розвідки «Про роль газети «Українське слово» у висвітленні діяльності громадської організації імені Олени Теліги», «Боротьба І. Гаспринського за жіночі права та освіту» було здійснено студентами Ю. Ярошенко (Сумський державний університет) та В. Глизнером (Прикарпатський університет). Питання розкриття гендерних стереотипів у сучасних анімаційних фільмах, впливу феміністських концепцій на зміну гендерних ролей, типології жіночих образів у творах А. Чехова, висвітлені у роботах Ю. Дубини, Г. Новікової та К. Алдашкіної (Горлівський педагогічний інститут іноземних мов). Оригінальними виявилися наукові доробки дослідження гендерних аспектів заздрощів (О. Смук), кохання в первісному суспільстві (О. Вовк), проблем ранньої вагітності у світових релігіях (О. Добрякова) та малого бізнесу жінок-підприємців (Х. Вінтонович).

Цикл досліджень (В. Дубинський, А. Бурмістрова, В. Лапа, Д. Самохіна, К. Добрецька, О. Дука, Н. Тумарінсон, О. Сосновик, В. Романчук, Н. Гусейнова, Н. Плетньова, А. Одінцова, Л. Будій та ін.) був присвячений проблемам гендерної соціалізації дітей та підлітків, формуванню ціннісної свідомості та професійної самореалізації студентської молоді, її підготовки до створення сім'ї, усвідомленого батьківства, особливостей впровадження гендерного підходу у загальноосвітні заклади тощо. У виступах учасників конференції йшлося про практичне впровадження ідей їхніх робіт, подальших перспектив гендерних досліджень. Значним було представництво нашого гендерного Центру (10 учасників), які проводять крос-культурні дослідження з проблем гендерного виховання та освіти, вивчають зарубіжний досвід та особливості його імплементації у національну школу (І. Гречин, Н. Левчик, Л. Головач, О. Смук, І. Бойко, І. Шульга, О. Рудник, Н. Будій та

ін.). Визначені комісією переможці були нагороджені грамотами університету та Управління з питань сім'ї, молоді та спорту Тернопільської ОДА, отримали в подарунок спецвипуск газети „Студентський вісник” ТНПУ та посібники В. Кравця „Гендерна педагогіка”, «Історія гендерної педагогіки». Різноманітність та актуальність тем конкурсних робіт ще раз підкреслили важливість формування гендерної обізнаності та гендерної чутливості у студентської наукової еліти. Щороку видаються збірники матеріалів конференції [2]; [3]. Спільно з Головним управлінням з питань туризму, сім'ї, молоді та спорту Тернопільської облдержадміністрації було проведено низку заходів в контексті реалізації гендерного підходу на регіональному рівні, зокрема, Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Гендерні проблеми в умовах глобалізації: реалії та перспективи», засідання «круглих» столів на тему: «Особливості формування гендерної культури молоді у сфері сімейних відносин» (11 лютого 2010 р.), обласний батьківський Форум «Методи превентивного виховання дітей у родині» спільно з дочірньою гендерною студією - Тернопільським інститутом післядипломної педагогічної освіти (30 квітня 2010 р.). Співробітники Центру взяли участь у Всеукраїнській конференції гендерних радників голови ОДА «Гендерна мапа Сумської області» (Сумський гендерний центр, 2009); у Міжнародній конференції «Молодь в умовах глобалізації» (м. Люблін, Університет ім. М. Складовської-Кюрі, Польща); у засіданні Круглого столу з впровадження гендерних підходів в систему освіти та Експертних консультацій з інституціоналізації гендерної освіти (14 січня 2010 року), у Всеукраїнському гендерному освітньому Форумі «Через освіту до рівності» (17-18 лютого 2010 року) за сприяння ПРООН в Україні.

Розвиток інфраструктури Центру передбачає функціонування кафедри педагогіки і гендерної рівності, створеної за сприяння ПРООН та ЄС як базового структурного підрозділу вищого навчального закладу, що проводить навчально-виховну і методичну діяльність з гендерних навчальних дисциплін згідно вимог Болонського процесу та наказу МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№839 від 10.09.2009). Важливим завданням кафедри є розробка нових та оновлення попередніх гендерних курсів, впровадження гендерних модулів у різні навчальні дисципліни у вузі; розуміння студентами та педагогами змісту основних гендерних

категорій; впровадження принципів гендерної рівності до організації навчально-виховного процесу; набуття педагогами навичок проведення гендерного аналізу; вміння вирішувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарного підходу; формування гендерної свідомості студентської молоді шляхом поширення системи гендерних знань та реконструкції статевих стереотипів; сприяння гендерному самовизначенню молоді на засадах рівноправ'я, розвиток гендерної чутливості та толерантності попри стеві стереотипи та упередження. Розроблена гендерно-чутлива програма для студентів педагогічного вузу (автори Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець) визнана кращою експертами ПРООН і буде проходити апробацію на викладання у п'яти університетах, в яких створені кафедри гендерної освіти [1, с. 15].

Гендерна освітня парадигма передбачає впровадження гендерної складової як системоутворюючої в організацію творчорозвивального середовища на всіх рівнях освітньої системи (дошкільної, середньої, вищої та післядипломної); сприяння інтерактивній взаємодії триад: науково-викладацька спільнота - адміністрація вузів - МОН; школа-сім'я-дитина; підвищення гендерної культури населення через систему психолого-педагогічного всеобучу; створення системи дистанційної освіти з метою поширення гендерних ідей у спільному полікультурному та інформаційному просторі; розробку гендерних стратегій у медіа-просторі; участь у інформаційних кампаніях щодо запобігання та системної протидії гендерному насильству; побудови паритетних шлюбно-сімейних стосунків, трансляцію гендерних знань на широку громадськість. Як засвідчив наш досвід, різноманітність та грантова підтримка гендерних досліджень, інтегрування гендеру у обов'язкові дисципліни, підвищення кваліфікації та стажування викладачів, взаємний обмін досвідом з гендерними центрами, інтерактивне навчання тощо здатні реалізувати макроціль гендерної освіти - позитивні зміни, зміну парадигми від моделі влади і домінування до політики рівних можливостей. Запропонована система гендерних знань сприятиме осмисленню студентами реалій традиційної та егалітарної поведінки, обмеженості стереотипізованих гендерних очікувань, розширенню уявлень про соціокультурну природу конструювання рівності-нерівності статі та її прояви, здатністю розв'язувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарної гендерної ідеології як засадничої у формуванні

паритетної демократії в українському суспільстві.

Література:

1. Вища освіта України і Болонський процес. Навч. пос./За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.- 384 с.
2. Гендер і молодь: європейські виклики / за ред. О.М. Кікінежді. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 10 квітня 1009 р. – Тернопіль.: ТНПУ, 2009. – 120 с.
3. Гендерні проблеми в умовах глобалізації: українські реалії та перспективи/ за наук. ред. проф.В. Кравця. - Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції 19 березня 2010 р. – Тернопіль : ТНПУ, 2010. – 160 с.

4. Грабовська І. Джерельні основи дослідження паритетної (гендерної) демократії: український і світовий контекст// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. – 2007. - №11. – С.49-50.

5. Кікінежді О.М, Говорун Т.В. Гендерний вимір освітнього дискурсу у вищій школі // Особистісні виміри становлення нової парадигми сучасної української освіти. – Мон. кол. авт. / за наук. ред. Т.І. Власової і Т.М. Талько. – Дніпропетровськ: ДНУ залізничного транспорту, 2010. – С.167 – 177.

6. Україна-Євросоюз у деталях. Гендерна рівність і права дітей. – № 2(5), червень, 2010 р.

Катерина Кобченко

Емансипація по-радянськи: жінки в фізичній культурі та спорті в СРСР у 1920-1930 рр.

У статті на матеріалах спортивної преси розглядається питання участі радянських жінок у фізкультурному та спортивному русі 1920-1930-х рр. як складової процесу жіночої емансипації, як це було проголошувалося радянською пропагандою. Показано особливості, труднощі, еволюцію та результати цього процесу.

In the article after the materials of the sports press the participation of soviet women on the physical culture's (fizkultura) and sports movement in 1920-1930s as a part of woman's emancipation's process as it was proclaimed by soviet propaganda is analyzed. The peculiarities, difficulties, evolution and the results of this process are shown.

Період історії радянського суспільства 1920-1930-х років позначений соціокультурними експериментами, чи не головним з яких була спроба виховання людини нового типу. Одним із важливих передумов успішності цього процесу було залучення до нього жінок. Оскільки в часи Російської імперії жінки у більшості політичних та суспільних питань були неповноправними, емансипація жінки, на противагу цьому, була одним із головних ідеологічних гасел раннього радянського часу. Отже, політика щодо жінок у цей період є яскравим прикладом «гендерного конструювання» в питаннях поведінки та зовнішності, а однією з найважливіших форм її реалізації були фізична культура та спорт, які, своєю чергою, належали до стратегічно-важливих сфер публічного життя в СРСР.

У перші десятиріччя радянської влади фізкультура та спорт були проголошені важливою складовою «культурної революції»,

а досягнення фізичної досконалості вважалася невід'ємною складовою образу радянської людини. Фізкультурні заняття були ефективним способом зібрання значної кількості людей у відносно великих колективах, у яких спортивна активність поєднувалася з ідеологічним вихованням та антирелігійною пропагандою й де міжстатеві стосунки та деякі соціальні проблеми, такі як алкоголізм, частково контролювалися та регулювалися. Спорту в цей час приписувалася здатність докорінно змінити спосіб життя населення, витіснити шкідливі звички та стати основним способом проведення вільного часу.

Проте найбільш важливою для радянської влади була можливість тримати в такий спосіб великі маси людей у добрій фізичній формі, готових, в разі потреби до участі у військових діях: «...фізкультура должна быть в первую очередь подчинена интересам производства и в задачу ее входит дополнить развитие тела рабочего и служащего, исковерканное производством, и одновременно выработать качества, необходимые красноармейцу», а також «служить развитию коллективизма» [11, с. 1]. Саме тому особливостями радянського спорту 1920-30-х років був пріоритетний розвиток колективних видів спорту, переважання групових змагань над індивідуальними, яким, у свою чергу, намагалися надати групового характеру, прикладом чого можуть слугувати популярні масові лижні забіги.

Іншою важливою рисою радянського спорту названого часу був його мілітаризований характер – включення елементів військових тренувань у фізичну підготовку, що початково (до 1923 р.)